

статус службової особи. В інших випадках, тобто коли майно лише ввірене особі (виключно для використання у роботі, його обслуговування, доставки тощо), або ж при невикористанні для привласнення чи розтрати своїх службових повноважень навіть при наявності статусу службової особи (щодо майна, на яке в конкретному випадку службові повноваження з оперативного управління не поширюються, воно тільки ввіряється особі), кваліфікація діянь винного за ч. 2 ст. 191 КК України виключається.

Отже зазначимо, що визначення юридично значимих ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 191 КК України має здійснюватись із врахуванням положень ст. 18 КК України, а також конкретних повноважень щодо майна, яке ввірене особі, перебуває у її віданні, або ж яке особа має змогу опосередковано відчужувати, зловживачи службовим становищем.

Література

1. Положення про матеріальну відповідальність робітників і службовців за шкоду, заподіяну підприємству, уста-

нові, організації: Указ Президії Верховної Ради СРСР від 13 липня 1976 р. № 42004-ІХ. - [Електронний ресурс]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v4204400-76>.

2. Белокуров О.В. Проблемы квалификации хищения вверенного имущества. - М.: ИГ "Юрист", 2003. - 117 с.

3. Белокуров О.В. Присвоение и растрата: проблемы квалификации. - Ульяновск: СВНЦ, 1996. - 98 с.

4. Саприкіна М. В. Про деякі спріні питання кваліфікації злочинів, передбачених ст. 191 КК України // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2009. - № 4 (47). - С. 104-110.

5. Практика розгляду судами справ про злочини проти власності: узагальнення Верховного Суду України. - [Електронний ресурс]: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/3AF3A5E49BE5A700>.

Слабченко О.А.
ад'юнкт кафедри кримінального права Національної
академії внутрішніх справ
Надійшла до редакції 05.03.2013

УДК 343.72

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ВИНИ ПРИ ВЧИНЕННІ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ (СТ. 345 КК УКРАЇНИ)

Удоd А. М.

Правоохоронні органи України є ключовою ланкою в системі протидії злочинності. Тому належне їх функціонування є запорукою ефективної анти кримінальної діяльності та, як наслідок - соціальної стабільності в багатьох сферах життедіяльності. Разом з тим, достатньо поширеним явищем на сьогоднішній день залишається втручання в діяльність правоохоронних органів, зокрема шляхом погроз або насильства щодо їх працівників. Цей злочин, передбачений ст. 345 КК України, суттєво знижує рівень функціональної спроможності відповідних органів, посягає на суміжні суспільні відносини - у сфері забезпечення психічної недоторканості, здоров'я, власності. Таким чином, завдання укріплення законності, що є одним з першочергових на сучасному етапі розвитку нашої держави, безпосередньо залежить від належної організації діяльності правоохоронних органів та має реалізовуватись через створення дієвої системи правових гарантій такої діяльності, зокрема - через забезпечення ефективного кримінально-правового захисту.

Окремі аспекти кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо працівників правоохоронних органів досліджувались у працях А.В. Бойка, А.Ф. Імамутдинова, В.І. Осадчого, Д.В. Попова, О.В. Юношева та деяких інших вчених. Визнаючи суттєвий внесок означеніх науковців у розробку заявленої проблематики, слід все ж визнати деяку неповноту в дослідженнях саме суб'єктивної сторони погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу, що й зумовлює актуальність теми статті.

Мета статті - надати характеристику інтелектуальному та вольовому елементам умислу як форми вини у складі злочину, передбаченого ч.ч. 1, 2 ст. 345 КК України.

Звертаючись до аналізу вини при вчиненні погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу, слід зазначити, що практично одностайною серед науковців є думка про можливість вчинення цього злочину виключно умисно. При цьому злочин, передбаче-

ний ч. 1 ст. 345 КК може бути вчинений лише з прямим умислом, а передбачений ч. 2 ст. 345 КК України - щодо діяння - з прямим умислом, а щодо наслідку у виді тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості - й з непрямим [1, 439; 2, 441 та ін.]. Вважаємо таку думку обґрунтованою та приєднаємося до неї, надавши розширену характеристику умислу при вчиненні досліджуваного злочину.

Відповідно до поширеної в кримінально-правовій доктрині соціально-психологічній концепції вини, у складі умислу виділяють інтелектуальний та вольовий елементи. При цьому відомо, що зміст умислу є нічим іншим, як певним відображенням психікою винного об'єктивних та соціальний властивостей вчинюваного суспільно небезпечного діяння [3, 27-28; 4, 30]. Отже, особливістю *інтелектуального елементу* прямого умислу як форми вини основного складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України, слід визнати те, що він характеризується досить складним поєднанням ознак усвідомлення винним всіх обставин своєї суспільно небезпечної поведінки, а саме:

1. **Усвідомлення характеру діяння.** Ця ознака передбачає усвідомлення винним фактичної сторони вчинюваного ним діяння, що виражається в погрозі вбивством, насильством чи знищенню майна. Усвідомлення фактичного характеру погрози означає:

а) усвідомлення винним того, що інформація, яку він висловлює чи іншим чином ззовні виражає (жести, демонстрація зброї тощо) відображає його прагнення заподіяти шкоду адресату погрози. У зв'язку з цим не можна вважати погрозою у сенсі ч. 1 ст. 345 КК України неконтрольовані рухи особи чи іншу її поведінку, в яку вона не вкладає жодного інформативного значення, або ж таку, інформаційне наповнення якої на переконання цієї особи не відображає наміри заподіяти шкоду (вбивство, насильство, знищенню майна) адресату;

б) усвідомлення винним того, що інформацію, яку він висловлює чи іншим чином ззовні виражає щодо

© А.М. Удоd, 2012

намірів заподіяти шкоду (вбивство, насильство, знищення майна) стосується конкретної особи. В цьому виражається персоніфікованість погрози, як невід'ємної її ознаки. Таким чином, винний має усвідомлювати конкретного адресата погрози, а не є обмежуватись її абстрактним спрямуванням, що можливе у ситуації емоційного сплеску. В іншому випадку буде погроза не матиме конкретизованого характеру, буде спрямована незначенному колу осіб, що виключає можливість кваліфікації дій за ч. 1 ст. 345 КК України;

в) усвідомлення того, що інформація, яка складає зміст погрози, виражає наміри винного, спрямовані у майбутнє. Ця ознака інтелектуального моменту умислу відображає те, що винний висловлює саме погрозу, іманентною ознакою якої є спрямованість обіцянки (інформації, в якій відображені наміри винного) на певну віддалену перспективу. Якщо ж винний мав намір негайно реалізувати погрозу щодо працівника правоохоронного органу, то при наявності до того інших підстав його дії слід кваліфікувати як опір працівникові правоохоронного органу (ч. 3 ст. 342 КК України). Цей склад злочину у формі погрози також є усічений, а тому для того, щоб визначити його закінченням не потрібно "очікувати", доки винний реалізує свою погрозу та застосує реальне насильство щодо потерпілого;

г) усвідомлення того, що погроза доведена до відома адресата та сприйнята ним як реальна. При чому не має значення, яким способом виражена погроза: вона може бути як прямо та безпосередньо виказуватись потерпілому, так й опосередковано через засоби зв'язку, осіб-посередників і навіть у приватній бесіді, однак за умови, що винний усвідомлює опосередковане сприйняття погрози також і потерпілим (наприклад, коли він близько знаходиться і винний спеціально гучно розмовляє, в розмові виражає намір вчинити вбивство, насильство, знищенння чи пошкодження майна потерпілого, не звертаючись безпосередньо до нього). В цій ситуації, проте, слід відмежовувати випадки висловлення погрози від голого умислу. Останній матиме місце в тій ситуації, коли усвідомленням винного не охоплюється сприйняття погрози потерпілім.

Якщо ж винний лише помилково вважає, що погроза сприйнята потерпілым як реальна (наприклад, в ситуації, коли потерпілій не зrozумів значення певних жестів чи натяків з боку суб'єкту злочину тощо), то його дії слід, на нашу думку, кваліфікувати як замах на погрозу вбивством, насильством, пошкодженням чи знищеннем майна (непридатний замах);

д) усвідомлення змісті погрози, зокрема того, що винний погрожує вбивством, насильством, знищеннем чи пошкодженням майна.

2. *Усвідомлення особливостей правового чи іншого соціального статусу потерпілого.* Мова йде про те, що винний має заздалегідь та напевне знати, що висловлює погрозу працівників правоохоронного органу або ж його близькому родичу. При цьому не обов'язковим є розуміння конкретної службової приналежності потерпілого до певного правоохоронного органу та характеристики останнього саме як правоохоронного. Важливим є те, що винний лише в загальних рисах усвідомлює зазначену обставину. Власне кажучи, у зв'язку з таким усвідомленням і вчинюється злочин, який є реакцією на службову діяльність потерпілого, що прямо випливає з формулювання "у зв'язку зі службовою діяльністю", вживаною в ч. 1 ст. 345 КК України на по-

значення особливостей як обстановки вчинення злочину, так і суб'єктивної сторони його складу.

Щодо усвідомлення винним соціального статусу другої групи потерпілих - близьких родичів, то знову ж таки, вважаємо, що розуміння входження відповідних осіб до переліку, визначеному в п. 1 ч. 1 ст. 3 чинного КПК України також не є обов'язковим. Важливим є усвідомлення фактичної близькості відносин особи з працівником правоохоронного органу та тієї обставини, що погрожуючи їй відбувається опосередкований вплив й на самого правоохоронця. В цьому аспекті вважаємо за доцільне запропонувати внесення змін до диспозиції ч. 1 ст. 345 КК України щодо характеристики потерпілих не лише через категорію "близькі родичі", а через вживану в чинному кримінально-процесуальному законодавстві та усталеної в соціальних фамілістичних традиціях - "близькі родичі, члени сім'ї чи інші близькі особи". Запровадження до КК цієї пропозиції сприятиме, на нашу думку, з одного боку - упорядкуванню судово-слідчої практики через термінологічну законодавчу уніфікацію, а з іншого - повноті кримінально-правового захисту правоохоронних та суміжних з ними відносин. Наразі ж при збереженні нині чинної редакції ч. 1 ст. 345 КК України при помилці винного в характеристиці особи потерпілого як близького родича (наприклад, погроза висловлюється колишній дружині працівника правоохоронного органу в ситуації, коли винному невідомо про факт розлучення або ж інші особі, з якою правоохоронець перебуває у дійсних близьких стосунках), його дії необхідно кваліфікувати як замах на погрозу вбивством, насильством, знищеннем чи пошкодженням майна близького родича працівника правоохоронного органу. Таке штучне послаблення кримінальної відповідальності з урахуванням положень ч. 3 ст. 68 КК України обумовлює порушення принципу її справедливості та не сприяє повноцінній реалізації законом свого кримінально-превентивного потенціалу.

3. *Усвідомлення суспільної небезпечності діяння.* Усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння означає розуміння нею як його фактічних ознак, так і соціального характеру (тобто здатності заподіяти шкоду) [5, 209-210]. Ця ознака інтелектуального елементу прямого умислу при вчиненні погрози щодо працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів органічно поєднується з попередньою та виражає розуміння винним того, що посягаючи на відносини у сфері забезпечення життя, здоров'я, власності, він ставить під загрозу правоохоронні суспільні відносини. Отже, якщо погроза є персоніфікованою та виражається конкретним потерпілім, то правоохоронним відносинам створюється загроза - певний стан ризику бути порушеними у зв'язку з появою конфлікту інтересів уносія службових правоохоронних повноважень (потерпілого) через протиставлення приватного публічному. На такому протиставленні, власне й ґрунтуються суспільна небезпечність злочину, передбаченого ст. 345 КК України, що має усвідомлюватись винним. А таке усвідомлення зумовлене та пов'язане зі знанням суб'єктом злочину про статус потерпілого - його принадлежністю до категорії працівників правоохоронних органів, а відтак і про об'єкт посягання, яким є сфера правоохоронних відносин. В цьому контексті вважаємо за доцільне приєднатися до думки О.І. Рарога, який зазначає, що, "...усвідомлення суб'єктом злочину його об'єкту є нерівнозначним його юридичній визначеності.... Визна-

чальним є те, що винний розуміє характер вчинюваного діяння і в загальних рисах усвідомлює, на яку сферу суспільних відносин воно посягає” [6, 12]. Отже, усвідомлення суспільної небезпечності погрози вбивством, насильством, знищеннем чи пошкодженням майна працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів фундується, по-перше, на зв’язку злочинного діяння зі службовою діяльністю потерпілого та, по-друге, на усвідомленні того, що під загрозу ставляться життя, здоров’я, власність потерпілого, як особистісно цінні сфери його життєдіяльності та які можуть мати пріоритет перед інтересами служби.

4). *Усвідомлення протиправності діяння*. Як слушно зазначав О.А. Герцензон, вина - юридична характеристика ставлення суб’єкта до своїх злочинних дій та їх наслідків і, разом з тим, - суспільна оцінка цієї поведінки [7, 329]. Остання передбачає не лише зовнішню оцінку діяння з боку суспільства, виражену у відповідній правовій забороні, а й внутрішнє усвідомлення наявності такої заборони. Тлумачення цієї ознаки цілком обґрунтовано, на нашу думку, зводиться до розуміння того, що усвідомлення протиправності не ототожнюється зі знанням конкретної норми права. Суб’єкт злочину має усвідомлювати лише те, що вчинюване ним діяння в принципі порушує встановлений правопорядок в державі щодо задоволення індивідуальних потреб, інтересів [3, 27; 6, 16 та ін.]. Ця думка підтверджується й конституційним принципом, згідно якого незнання закону не звільняє від відповідальності (ч. 2 ст. 68 Конституції України), що є суттєвою гарантією за-безпечення дієвості норм права як універсального соціального регулятора. Відтак, і усвідомлення протиправності при вчиненні погроз щодо працівника правоохоронного органу або його близьких родичів є, на наше переконання, іманентною ознакою інтелектуального елементу прямого умислу. Вона ґрунтуються на усвідомленні винним в найбільш загальних рисах того, що вчинювані ним дії суперечать існуючим правилам поведінки, закріплених в правових нормах, присвячених регулювання правоохоронних суспільних відносин, а також тих, що забезпечують психічну недоторканість потерпілих.

Щодо інтелектуального елементу умислу, як форми вини основного складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України, то його зміст є дещо спрощеним (вужчим) за відповідну складову умислу при вчиненні дослідженого злочину у виді погрози. Разом з тим, виявляє власну специфіку, що виражається в наступному.

Як ми зазначали вище, враховуючи матеріальну конструкцію складу злочину, закріпленого в ч. 2 ст. 345 КК України він може вчинятися або в цілому з прямим умислом, або з прямим умислом щодо дії і з непрямим умислом щодо наслідку. Остання обставина обумовлюється вірогідністю вчинення насильства щодо працівника правоохоронного органу або його близьких родичів з неконкретизованим умислом відносно наслідків, реалізація якого в значній мірі залежить від обстановки (зовнішніх обставин) злочину, поведінки потерпілого тощо. З урахуванням цього є можливість виділити наступні ознаки інтелектуального елементу умислу при вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України:

1) *усвідомлення характеру діяння*, що означає розуміння винним фактичної сторони вчинюваних ним дій, а саме того, що вони: а) є формами рухової активності, що здатні порушити анатомічну цілісність тканин, органів та іх функцій у разі спрямованості щодо людини або

ж є різновидом дій, які здатні дистанційно завдати шкоду здоров’ю людини (наприклад, у разі використання отруйних чи сильної діючих речовин і т.п.). Іншими словами - винний повинен усвідомлювати ту обставину, що його поведінка має властивість завдавати фізичного болю, тягнути за собою легкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження (у разі позбавлення волі, як то нами пропонується - ще й ту обставину, що своїми діями обмежує можливість потерпілого вільно обирати місце свого перебування); б) спрямовані щодо конкретної особи, а не є довільними рухами чи іншими діями;

2) *усвідомлення особливостей правового чи іншого соціального статусу потерпілого*. Ця ознака цілком співпадає за змістом з аналогічною складовою інтелектуального елементу прямого умислу при вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України;

3) *усвідомлення суспільної небезпечності діяння*. Зміст цієї ознаки є аналогічним відповідній ознаці в характеристиці умислу щодо погрози, але тільки в частині усвідомлення основної спрямованості злочинного діяння на сферу правоохоронних відносин, що пов’язано з усвідомленням спеціального правового чи іншого соціального статусу потерпілого. Поряд з цим, враховуючи те, що посягання на основний об’єкт дослідженого злочину (ч. 2 ст. 345 КК України) вчиняється опосередковано через реальне фізичне насильство, усвідомленням винного також охоплюється й те, що він завдає шкоду здоров’ю потерпілого;

4) *усвідомлення протиправності діяння*. Ця ознака також співпадає за змістом з аналогічною складовою інтелектуального елементу прямого умислу при вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України в частині узагальненого розуміння факту порушення винним норм права, присвячених регулюванню правоохоронних суспільних відносин стосовно заборони впливу у будь-якій формі (зокрема шляхом насильства) на працівників правоохоронних органів у зв’язку з виконанням ними своїх службових обов’язків. Додатково суб’єкт злочину має усвідомлювати, що порушення фізичної недоторканості також заборонено законом і заподіюючи побої, легкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження, він вчиняє порушення левної правової заборони;

5) *передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків*. З приводу цієї ознаки умислу в науці склалися неоднозначні позиції. Так, деякі вчені не вважають за доцільне її викоремлювати з такої складової психіки людини, як усвідомлення [4, 30]. Разом з тим, на нашу думку, більш виважено, обґрунтовано та такою, що ґрунтуються на нормах чинного закону про кримінальну відповідальність (ч.ч. 2, 3 ст. 24 КК України) є протилежна позиція, згідно з якою усвідомлення та передбачення не тотожні властивості психічної діяльності. Як слушно з цього приводу зауважує А.І. Рарог, усвідомлення та передбачення не є тотожними складовими інтелектуального елементу умислу. Передбачення - продукт випереджуальної дії людського інтелекту, тобто відображення тих подій, які відбудуться чи повинні або ж можуть відбутися в майбутньому [6, 18]. Передбачити дійсне - зазначав Б.С. Утевський, неможливо, а тому передбачення є психічним переживанням, що відноситься виключно до майбутнього [8, 187]. Отже, вчиняючи злочин, передбачений ч. 2 ст. 345 КК України винний: а) має передбачати можливість настання суспільно небезпечних наслідків у виді фактичного заподіяння фізичного болю, легких чи середньої тяжкості

тілесних ушкоджень (щодо злочину, передбаченого ч. 3 ст. 345 КК України - тяжких тілесних ушкоджень); б) має передбачати існування причинного зв'язку між своїми діями та суспільно небезпечними наслідками хоч б і в загальному вигляді без конкретизації механізму його розортання (тобто передбачати те, що саме від його дій, в тому числі й опосередкованих, з використанням технічних засобів тощо повинні або ж можуть настати суспільно небезпечні наслідки).

Якщо ж до суспільно небезпечної дії винний ставився з умислом, а щодо суспільно небезпечних наслідків у виді середньої тяжкості тілесних ушкоджень - з необережністю (тобто не передбачав можливість їх настання або легковажно розраховував не їх відвернення), тоді злочин необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 345 (за дії та наслідки, що охоплювались умислом - побої чи легкі тілесні ушкодження) та 128 КК України.

Аналізуючи *вольовий елемент* у складі прямого умислу, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України, зазначимо, що він виявляється у бажанні винного висловити чи іншим чином виразити погрозу вбивством, насильством, пошкодженням чи знищеннем майна щодо працівника правоохоронного органу, його близьких родичів саме у зв'язку з виконанням цим працівником своїх службових обов'язків. При цьому не обов'язково, щоб винний дійсно мав намір реалізувати погрозу. Головним є те, що винний має бажання її донести до свідомості потерпілого. Щодо злочинів, передбачених ч. ч. 2 та 3 вказаної статті, - то це бажання стосується заподіяння потерпілому реальної фізичної болі чи тілесних ушкоджень відповідного ступеню тяжкості. В цілому ж в наукі формування та дія бажання пов'язується з певною стадійністю цього процесу - від відчуття незадоволеної потреби до дії волі, спрямованої на досягнення певної цілі, здатної задоволити актуалізовані потреби. При цьому, прийнято вважати, що суспільно небезпечні наслідки є бажаними лише в тому випадку, коли вони: а) є кінцевою метою суспільно небезпечної дії; б) необхідним засобом досягнення кінцевої мети [9, 99-100; 4, 34; 6, 22 та ін.]. Зіставляючи викладені параметри бажання з характеристикою спрямованості умислу при вчиненні злочинів, передбачених ч.ч. 2, 3 ст. 345 КК України, можна стверджувати, що умисне заподіяння працівників правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв чи відповідного ступеню тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків може бути як кінцевою метою - коли винний керується помстою, так і проміжним етапом, засобом досягненні більш віддаленої мети - схилити працівника правоохоронного органу до прийняття незаконного рішення чи перешкодити виконанню ним службових обов'язків. У зв'язку з цим, настання передбачених законом наслідків є невід'ємною складовою змісту бажання при вчиненні злочинів, передбачених ч.ч. 2, 3 ст. 345 КК України у формі прямого умислу.

В цьому контексті варто акцентувати увагу на тому, що саме у специфіці змісту вольового елементу (зокре-

ма, спрямованості бажання) знаходить своє відображення диференціація умислу на прямий та непрямий при вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 або ч. 3 ст. 345 КК України. Якщо винний не бажає заподіяти тілесні ушкодження *відповідного ступеню тяжкості*, хоча передбачає можливість настання цих наслідків саме через наявність причинного зв'язку їх з його суспільно небезпечними діями (які, в свою чергу вчиняються ним виключно з прямим умислом), матиме місце непрямий умисел. Втім, останній цілком відповідає загальній умисній формі вини при вчиненні досліджуваного нами злочину, через що не має скільки-небудь суттєвого значення для кваліфікації.

Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що вина при вчиненні погрози або насильства може виражатися лише у формі умислу: щодо погрози вбивством, насильством, знищеннем чи пошкодженням майна (ч. 1 ст. 345 КК України) - виключно у формі прямого умислу, а щодо заподіяння побоїв, легких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень (ч. 2 ст. 345 КК України) - відносно діяння - лише прямого, а відносно наслідків - й непрямого умислу. Кожен з наведених видів умислу характеризується складним поєднанням ознак інтелектуального та вольового елементів, які у сукупності відображають специфіку юридичного складу погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу.

Література

1. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Стасіса, В.Я. Тація. - 4-е вид., перевр. і допов. - Х. : Право, 2010. - 608 с.
2. Кримінальне право України (Особлива частина): підручник / Кол. авторів: А.В. Байлов, А.А. Васильєв, О.О. Житний та ін.; за заг. ред. О.М. Литвинова; наук. ред. серії О.М. Бандурка. - Х.: Вид-во ХНУВС, 2011. - 572 с.
3. Демидов Ю.А. Предметное содержание умысла по советскому уголовному праву // Труды ВШ МОП. - 1965. - № 12. - С. 26-31.
4. Никифоров Б.С. Об умысле по действующему законодательству // Советское государство и право. - 1965. - № 6. - С. 27-32.
5. Наумов А.В. Российское уголовное право. Курс лекций. - Т. 1. Общая часть. - М.: Юридическая литература, 2004. - 496 с.
6. Рарог А. И. Вина в советском уголовном праве. - Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1987. - 184 с.
7. Герцензон А.А. Уголовное право. Часть общая. - М.: РИО ВЮА, 1948. - 496 с.
8. Утевский Б. С. Вина в советском уголовном праве. - М.: Госюриздан, 1950. - 558 с.
9. Дагель П.С. Субъективная сторона преступления и ее установление. - Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. - 243 с.

Удоо А.М.
здобувач кафедри кримінального права
та кримінології ФПС ХНУВС
Надійшла до редакції 09.04.2012